

OTÁZKA PROFESIONALIZACE MAĎARSKÝCH UČITELŮ NÁRODNÍCH ŠKOL NA PŘÍKLADU ENCYKLOPEDIE VÝUKY NA NÁRODNÍ ŠKOLE V LETECH 1913-1915

András Németh

Anotace

Článek se zabývá otázkou profese učitele, jejího utváření v kontextu konstrukce moderního vědního pedagogického kánonu v Maďarsku v meziválečném období. Pozornost se zaměřuje na hlavní proudy daného období, které sehrály relevantní roli při konstrukci profesní identity maďarského učitelstva.

Klíčová slova

Encyklopedie výuky na národní škole, profesionalizace učitele, Maďarsko, vzdělávání učitelů, reforma školství, hygiena, rasa, eugenika, empirická pedagogika, empirická psychologie, diskurs.

The Issue of Professionalization of Hungarian National School Teachers Exemplified in the Encyclopedia of Teaching at National School in 1913-1915

Abstract

The article deals with the question of the profession of a teacher and its shaping in the context of the construction of a modern field of educational canon in Hungary in the interwar period. Attention is focused on the main streams of the period, which played a relevant role in the construction of the professional identity of Hungarian teachers.

Keywords

Encyclopedia of Teaching at National School, increase of professionalism of teachers, Hungary, teacher education, educational reform, hygiene, race, eugenics, empirical pedagogy, empirical psychology, discourse.

1 Úvod

Ve druhé polovině 19. století se tvoří u dvou skupin pedagogů (u učitelů národních škol a učitelů vyšších škol – tedy škol vyššího sekundárního stupně) dvě „kultury učitelů“, které se funkčně a organicky vyvíjejí, ale odlišují se v četných podstatných rysech a právě tak se také liší odborné znalosti těchto pedagogů (Németh 2005, 2007). Je to proces probíhající v různých částech Evropy asi od konce 18. století do přelomu 20. století, který se s jistým časovým posunem shoduje se vznikem moderních národních států. Jedná se o situaci vedoucí k vytvoření duálních vzdělávacích systémů odlišných pedagogických povolání a v rámci univerzitních věd vede k vytvoření pedagogické vědy.

Důležitými prvky tohoto procesu je otázka utváření profese učitele, která integruje pedagogické vědomosti a reflektuje symbolický a objektivní svět, oblasti a obsahy vědění daného oboru. V rámci těchto dějů sledujeme konstrukci obsahů povolání, které se mohou interpretovat jak na specificky verbální, tak také na nonverbální úrovni (legitimní formy chování pedagogů), dále jsou konstruovány jejich symbolické oblasti (např. odborné vědomosti a rituály charakteristické pro povolání).

Jak zjišťuje Bourdieu, nabízí vědecká díla, která v dané době vyšla, specifický mentální prostor těm, kteří v dané oblasti působí. Tento prostor stanovuje jisté intelektuální orientační body pro problémy, které jsou v něm dominantní a často spojené s úsilím významné osobnosti oboru, a utváří universum dané v paradigmatech. Současně tento prostor určuje systém znalostí, které je nutné si osvojit (ve vztahu k dané činnosti profese), které ale ne vždy najdou vědomé použití. Tento prostor plní pro jeho účastníky funkci společného koordinačního systému, ve kterém mají stěžejní roli zásadní dobové vědecké spisy a osobnosti oboru, i když o sobě nemusí být podrobně zpraveni (Bourdieu 2002, s. 49).

Príspevek si tedy klade za cíl analyzovat významné a specifické prvky tohoto dynamického procesu sebereflexe v Maďarsku. Analýza se zakládá na reflexi významu, využití a míry rozšíření významné maďarské odborné příručky, která tvořila jistý pedagogický kánon pro učitele národních škol na přelomu století. Jedná se o Encyklopedii výuky na národní škole. Hledáme odpověď na otázku, které referenční rámce našly uplatnění při utváření odborných vědomostí moderního maďarského učitele na národní škole počátkem 20. století a při formulaci symbolických oblastí daných v různých vědeckých pracích a v jejich specifickém vědeckém prostoru.

Musíme proto v průběhu zkoumání utváření profese učitelů národních škol najít odpověď na to, jakým způsobem vzniká onen prostor relevantní pro jejich potřeby, jaké proudy epochy lze uznat jako vědu a jak formují epochu a její aktéry, jaká reprezentativní vědecká díla určují jazyk vědního oboru. Díky tomuto hledisku shrneme ty vědecké výsledky, které dávaly učitelům na národní škole nejdůležitější směr pro jejich orientaci determinovanou kulturním a vědeckým kapitálem. Prvořadý aspekt v námi zkoumaném procesu konstrukce vědění v rámci procesu utváření identity učitele představuje určení dobových vědeckých proudů, které ztělesňují rozhodující směry, tj. poskytují novým zástupcům povolání jistý referenční bod. Přitom je nutné již na počátku podotknout, že oblast recepce určující moderní odborné vědění maďarských učitelů národních škol nalézali redaktoři odborné encyklopedie v různých zahraničních vědeckých a prakticky orientovaných reformních hnutích.

2 Krátká historie vývoje povolání učitele na národní škole po roce 1867 v Maďarsku

Po rakousko-uherském vyrovnání z roku 1867 sejevilo jako priorita nové uspořádání národního školství jak v Maďarsku, tak také v Rakousku. V roce 1868 přijímá maďarská vláda zákon o národních školách (GA 38/1868), který poprvé obsahuje všeobecnou školní povinnost pro šesti až dvanáctileté děti, na kterou navazuje tříletá opakovací škola. Vedle šestitřídní národní školy byla zavedena také vyšší národní škola a občanská škola jako pokračovací instituce. V posledních letech 19. století se rozšířily na základě institucionalizace moderního duálního školství zejména šestitřídní národní školy. Počet škol vzrostl mezi lety 1869 a 1914 ze 14 000 na 17 000, počet učitelů z 18 000 na 34 000, počet žáků ze 729 000 na více než dva miliony. Tato dynamická tendence dokazuje, že v roce 1869 navštěvovalo 50 % školou povinných dětí mezi 6. a 12. rokem národní školu, zatímco v roce 1890 stoupl počet na 81 % a v roce 1913 na 85 % (Romsics 2000, s. 39).

Mezi učiteli národních škol a učiteli vyšších škol byly zásadní rozdíly, které se dále projevovaly v druhu vzdělání a veřejné prestiži učitelů. Zákonem o národních školách z roku 1868 získávali učitelé národních škol vzdělání v Maďarsku ve školách na nižší úrovni školského systému. Tradice maďarského vzdělávání učitelů na odborné škole se zachovala, ale jejich vzdělávání bylo v souvislosti s vydáním zákona zkvalitněno a rozšířeno – od tříletého k čtyřletému (1881–1920), popř. pětiletému (1881–1920) cyklu (Németh 1990, s. 4).

3 Nový indikační faktor: Urbanistická reforma v Budapešti

V recepci a později v rozšíření těchto směrů, které konkurovaly oficiálnímu výchovně vědeckému pojetí, hráli učitelé národních škol a učitelé učitelských ústavů, kteří tvořili elitu této společnosti učitelů v Maďarsku, stále významnější roli. Význam této profesní skupiny se ukázal především v recepci moderních psychologicko-pedagogických proudů, které zažily svůj rozkvět na přelomu století. Dále došlo k rozšíření pedopsychologického výzkumu v Maďarsku. Učitel budapeštského Státního učitelského ústavu László Nagy (1857–1931) a jeho spolupracovníci založili v roce 1906 Maďarskou společnost pro výzkum dětí. Přitom očekávali od rozšíření moderních pedagogicko-psychologických snah – podobně od zahraničních reprezentantů tohoto směru (Depaepe 1993) – zdůvodnění výchovné vědy na experimentálním, empirickém základě a rozšíření nových pedagogických názorů. Aby mohli rozšiřovat pedagogické pojetí zaměřené na dítě, konaly se kurzy dalšího vzdělávání pro praktikující učitele a vydávaly se knihy a časopisy: od roku 1907 vycházel za redakce László Nagy nezávislý časopis maďarské pedopsychologické společnosti „A gyermek“ (Dítě). Mimo hlavní město vznikla nová centra dětských studií (Köte 1987).

Zvláštní element tohoto procesu představuje skutečnost, že v pozadí nestály státní reformy vzdělání, ale urbanizace velkoměsta, městské politické reformy Budapešti. Reformní myšlenky v oblasti pedagogiky se prolínaly v odborných a emancipačních hnutích učitelů národních škol i v městsko-politických reformách Istvána Bárczy. István Bárczy, liberální primátor města, stál v čele metropole v letech 1906 až 1918. V tomto období, epoše Bárczyho, se město vyvíjí ve světové velkoměsto. Většina budov „primátora stavitele“ jako školy, veřejné budovy a nájemní domy stojí dodnes.

V této epoše došlo v Budapešti k vybudování moderní městské správy, komunálního systému, městské hromadné dopravy či veřejného osvětlení. V rámci sociálního a kulturně-politického programu se začalo s výstavbou početných malých bytů a škol. Byly podniknuty významné kroky pro rozšíření vzdělávání dospělých. V roce 1910 vznikla v Budapešti moderní síť knihoven. Rozsáhlá stavba škol tvořila po roce 1909 důležitou část Bárczyho kulturně politického programu, v jehož rámci bylo postaveno 36 nových škol a početné školní budovy byly renovovány. Tak vzniklo v této době v Budapešti 55 škol a 967 nových tříd. Ke školám patřily také služební byty. Bylo postaráno rovněž o vytápění budov, o zařízení tříd a vybudování školních dvorů a střešních teras. Dále vznikly dílny, ve kterých se vyráběly učební

pomůcky. Výsledkem těchto změn bylo značné zlepšení vybavení veřejných škol v hlavním městě.

Významným prostředkem spolupráce byl časopis Národní vzdělávání, tiskový orgán vzdělávací reformy, který byl založen s podporou primátora v roce 1906. Časopis vycházel do roku 1918 (po roce 1912 pod názvem Nový život – Új Élet). Nesloužil jen jako fórum pedagogů v hlavním městě, ale stal se i tiskovým orgánem kulturní politiky a vzdělávání Bárczyho programu. Dalším duchovním centrem různých reformních snah a reformní pedagogiky ve službě vzdělávací a školní reformě v Budapešti byl Pedagogický seminář pro další vzdělávání učitelů, který vznikl v roce 1912 pod vedením Ödön Wessely a jehož fungování je datováno až do konce druhé světové války (Németh 1990, s. 13–14).

V tomto prostředí vyšla v letech 1911 až 1915 Encyklopedie výuky na národní škole. Byla určena pro maďarské učitele národní školy, jejichž počet vzrostl na přelomu století na více než 40 tisíc. Encyklopedie se pokusila shrnout všechny současné znalosti v oblasti pedagogiky a školní správy, které byly nutné pro moderního maďarského učitele národní školy (Németh 1999).

4 Proces konstrukce moderních odborných poznatků pro učitele národní školy

Jedním z důležitých prvků při utváření profese učitele je otázka konstrukce odborného pedagogického jazyka a vědního profilu dané profese. Přitom se jedná o položení základů odborných vědních obsahů s vědeckým nárokem, dále o ověření k praxi se vztahující definice a jejího vztahu k profesní odpovědnosti. Nová interpretace tohoto formujícího se „profesního“ světa mění, popř. ovlivňuje poměr k prostoru, k času, ke kauzalitě a také ke společnosti. Můžeme také říci, že procesy konstrukce vědění etablojí při vytváření profese současně nové společenské a symbolické prostory, časové dimenze a obsahy pojmů.

V Encyklopedii výuky na národní škole emancipující se maďarské profese učitele národní školy se ukazuje implicitní antropologické předjímání nových pedagogických znalostí. Encyklopedie je tedy symbolické dílo o odborném sebedefinujícím se procesu maďarských učitelů národní školy, který se vyvíjel podle výše uvedeného principu. Na jejích stránkách se rozvíjí zvláštní universum učitelů národní školy, které bylo konstruováno podle požadavků modernizace hlavního města a současně v plném souladu s pedagogickými koncepcemi. V centru pozornosti stojí žák, kterého je třeba vy-

chovávat v maďarských školách, potažmo úkoly a požadavky na vzdělávání a výchovu maďarského národa. Podle profesní sebeinterpretace nacházející se v díle, je k úspěšné výchově a vzdělávání národa zapotřebí dobře vzdělaných odborných sil specialistů národních škol, kteří vykonávají svou práci dle vědeckých výsledků a jistě (Körösi/Szabó 1911).

S ohledem na výše uvedené cíle a úkoly se snaží Encyklopedie mimo jiné detailně představit různé praktické zahraniční reformní iniciativy. K výkladu těchto pojmů formulují tehdejší pedagogická hnutí četné principy, které podporují také experti maďarské národní školy. Z těchto je nejvýznamnější tzv. hygienický diskurs.

4.1 Hygienický diskurs

Mladší analytická díla tvrdí, že hygienický diskurs, jehož náboj pochází z darwinistického obrazu světa a člověka, stál rovněž v centru tehdejší pedagogické diskuze. Hygiena bylo jedno z „kouzelných“ slovíček epochy s pohnutou historií. Moderní hygiena bylo od osvícenství vědění, které popisovalo poměr člověka k materiálním podmínkám jeho fyzické existence a uvádělo individua a představitele společenského dění k regulaci těchto podmínek. Bylo tedy obrovským polem vědomostí, praktik a technik. Hygienici 19. století strukturovali své vědomosti tak rozsáhle, že se prakticky všechny faktory životního prostředí objevovaly jako možné příčiny zdraví a nemocí. Novou vůdčí myšlenkou je normalita, která se prosazuje v 19. století a proniká také do různých společenských oblastí. Do pojmu normy spadají kategorizace a vyloučení, příslušnost a disciplína a tak se konstituuje pole, které je určeno protikladem mezi normálním a patologickým. Na tomto poli jsou interpretovány novým způsobem jak tělesné fenomény, tak společenské jevy nejrůznějšího druhu a jsou vystaveny tlaku normování (Sarasin-Tanner 1998, s. 20, Sarasin 2001, s. 17).

Rovněž pro hnutí školní hygieny je ústředním pojmem normalita (normou je poměřováno chování, písmo, školní oděv, vybavení škol, stavby školních budov či jejich osvětlení). Normalita stále silněji znamená předepsanou normu a měřitelný průměr, který může být zkoumán také experimentálně. První výzkumy duševního výkonu, pozornosti a paměti tvoří most ke kvantitativním metodám experimentální pedagogiky na začátku 20. století. Z diskuzí školní hygieny vycházejí také důležité impulzy pro vznik speciální pedagogiky a pro otázky sociální ochrany mládeže. Později hnutí zahrnuje také více sociálních aspektů, když se zabývalo otázkami „mravního zdraví“

či sociálního zanedbávání. Tak existovala souvislost mezi školní hygienou a nově vznikajícím sociálním hnutím v důrazu na zlepšení životních podmínek nižších sociálních vrstev, dětí a mladistvých (Kost 1983, s. 169; Stož 1998, 2000; Freyer 1998; Oelkers 1989, s. 249; Hopf 2004, s. 27–29).

V maďarské Encyklopedii se nachází více než osmdesát hesel, která ukazují silnou recepci různých směrů hnutí školní hygieny. Hesla se věnují kvalitě, poloze, velikosti a vybavení školy a třídy, teplotě, větrání, čištění prostor, formě a velikosti školních lavic, otázkám držení těla, zřizování odpočinkových míst, vybavení sanitárních zařízení. V souvislosti s tím se zabývá několik hesel Encyklopedie „tělesnými“ nebezpečími dětí: infekčními nemocemi, epidemiemi a jejich předcházením, odpovídajícím větráním tříd, tělesnou hygienou a školními lázněmi. Jiné nebezpečí, které mělo ohrožovat zdraví dítěte, bylo chybné držení těla a jeho případná náprava – tělesné cvičení. Celá jedna kapitola se zabývá například tuberkulózou, jedním ze základních nebezpečí té doby, a jejím léčením a předcházením tomuto onemocnění ve škole.

Nově vzniklé speciální úkoly učitelů národní školy představují boj s těmito tělesnými nebezpečími a otázky zdraví na školách (nemoci žáků a učitelů, vnější podmínky zdraví dítěte, zdravotní stav žáků: tělesný růst, deformace páteře, sluch a zrak, chudokrevnost atd.). Škola, jako pedagogické místo konstruované zvláštním způsobem, se zabývá především praktickými otázkami, jako je vybavení školy (školní budova, nábytek a jiné předměty zařízení, zahrada školy, botanická zahrada nebo akvárium, školní dvůr).

4.2 Rasová hygiena - eugenika

Druhým centrálním faktorem epochy, také silně přijímaným v Encyklopedii, byla rasová hygiena popřípadě eugenika, sociálně biologické společensko-politické učení o „genetickém zlepšení“ člověka. Vzniklo ve dvou posledních desetiletích 19. století. Do doby vzniku a formování eugeniky jako vědeckého učení a sociálně-politického hnutí spadají také začátky transformačního a modernizačního procesu, v jehož průběhu byla přetvořena péče o chudé 19. století v sociální pečovatelsví a sociální péči. Eugenika jako učení a program „genetického zlepšení“ člověka a společnosti se nacházela v konkurenčním postavení k modernímu programu výchovného a sociálně pečovatelského zlepšování člověka. Centrálním bodem kritiky rasové hygieny bylo, že sociální pečovatelsví a sociální péče, dále všechny so-

ciálně ochranné systémy, patřily k hlavním příčinám různých sociálních problémů, které se právě řešily. Moderní sociální zařízení a sociální akce ve spojení s humanitní medicínou měly mít eugenicky nanejvýš nežádoucí vedlejší efekt, že „mrzáci“ a „slabomyslní“, „zvláštní žáci“ a „nepřizpůsobiví chovanci“, „zločinci“ a „asociálové“, „psychopaté“ a „duševně nemocní“, „alkoholici“ a „vyhýbající se práci“, „nemanželští“ a „prostitutky“ – všemi označování nadřazeným pojmem „méněcenní“ – nejen že měli přežívat, ale že svou nežádoucí „méněcennou“ dědičnou výbavu měli předávat cestou rozmnožování, a tak dědit sociální problémy a umožňovat je. Biologický redukcionismus eugenického obrazu světa připisoval sociálnímu okolí při vzniku sociálních problémů jen velmi malý význam. Ty měly být způsobeny v jazyce eugeniky zejména nadprůměrným rozmnožováním „méněcenných“ (Reyer 1991, s. 9). Dle nacionálních a eugenických představ měly být řešením v evropských vzdělávacích a výchovných konceptech snahy o výchovu vycházející z pohledu, že „posilováním metafory čistoty národního těla a národní tělesné jednoty může jednotlivec založit vlastní hodnotu a smysl života“ (Kasper 2007, s. 28).

Z hlediska rasové hygieny se v Encyklopedii objevila různá „společenská rizika“ respektive společenská nebezpečí, jako chudé dítě nebo pracující dítě. Jiné prvky, které dítě měly ohrožovat, představují hesla alkoholismus – děti v hospodě, dále kouření, dítě a kouření, morální imbecilita, později kriminální dítě. Četná další hesla se zabývají různými metodami obrany proti těmto nebezpečím a zdůrazňují roli učitele národní školy v této oblasti: horizont doporučených terapií (jak to naznačuje více hesel) probíhá od rodičovských schůzek přes návštěvu kostela až k patronátu, popřípadě až k sexuální výchově. Úkoly učitele národní školy se popisují ve dvou dalších heslech – sociální úkoly učitele a společenská ochrana dítěte.

4.3 Experimentální pedagogika, výzkum dítěte

K účinnému boji proti různým nebezpečným prvkům dětského vývoje, k žádoucímu vlivu na dětské projevy potřebuje expert národní školy vědecky zdůvodněné znalosti o dítěti. Různá hnutí daného období sehrála důležitou roli v tom, že bylo vědecky zdůvodněno povolání učitele národní školy. Hnutí sehrála důležitou roli při reformě vědomostí učitelů národní školy, přispěla k upozadění tradičního kánonu oproti „novým/moderním“ poznatkům.

Hledanou novou instancí byla po medicíně a hnutí školní hygieny kolem roku 1900 empirická psychologie a psychologický výzkum dětí a mládeže.

Vedle hesel hnutí školní hygieny tvořily empirická psychologie a psychologický výzkum dětí a mládeže druhou největší skupinu hesel Encyklopedie (asi 60 hesel). To ukazovalo recepci různých oblastí výzkumu dětí a experimentální psychologie, zejména experimentální pedagogiky Meumanna a Laye.

4.4 Reforma života – reformní pedagogika

Ohledně působení antimoderních reformních hnutí doby, především reformy života, se rozšířilo v kruhu učitelů národní školy pojetí, že neadekvátní činnost školy ohrožuje zdravý dětský vývoj a že je jedním z nejdůležitějších úkolů učitelů národní školy zachránit dítě. Tak hrála také reformě pedagogická sémantika důležitou roli v profesních znalostech moderních učitelů národní školy. Po kritice herbartismu a po vlivu experimentální pedagogiky našly pedagogické vědomosti učitelů národní školy v reformně pedagogických myšlenkách nakonec svou moderní a legitimní podobu. Tato sémantika přinesla nová „kouzelná“ slova. Právo dítěte se stalo novým regulačním principem a základem profesní etiky. Pedagogický vztah jako sociální místo měl napomoci toto právo uskutečňovat. Tyto principy pomáhaly při záchraně dětí pomocí minimalizace rizikových faktorů ve škole i mimo školu (Tenorth 1992, s. 369–370).

Viděno v tomto kontextu se objevují v Encyklopedii četná další hesla, která svědčí o vlivu reformní pedagogiky a reformy života. Pedagogická encyklopedie se pokouší k těmto novým úkolům moderny v Maďarsku detailně představit různé praktické zahraniční a nemaďarské reformní iniciativy. Podán je tak přehled o různých reformních školách dané doby, především o anglickém hnutí „New School“, a v reakci na to vznikající národní pedagogické reformní koncepce a reformní myšlenky (Abbotsholme, Ecole des Roches, venkovský výchovný ústav, reformní škola, Parkerova škola, pracovní škola, lesní škola, skauting aj. Németh 2002).

K „pedagogickým hrdinům“ maďarských učitelů národní školy, kteří se nacházeli na cestě legitimizace své nové pedagogické identity, přichází noví hrdinové, kteří vyjadřují pozitivistické pojetí vědy a také způsob pozorování světa či životní pocit epochy a kteří současně také reprezentují „novou výchovu“. Jsou reprezentanty experimentální vědeckosti, popřípadě vedou-

cími postavami reformy společnosti a života, zástupci uměleckých směrů a pedagogických tendencí epochy (Comte, Bain, Spencer, Schopenhauer, Nietzsche, Ruskin, Ibsen, Tolstoj, Ellen Key, Dewey) i reprezentanty experimentální psychologie a pedagogiky (Ebbinghaus, Wundt, Meumann, Lay), studií dítěte, popřípadě dětské psychologie (Binet, Claparède, Groos, Sikorsky, Gaupp). Tito noví hrdinové připravují století dítěte. Lepší znalosti o dítěti měly umožnit realizovat školu a výchovu odpovídající potřebám dítěte a tak také minimalizovat rizika a nebezpečí v dětství.

5 Závěr

Na základě našich analýz můžeme shrnout, že *Encyklopedie výuky na národní škole* je z hlediska nového pojetí vědomostí maďarských učitelů národní školy významným dílem na cestě ke konstrukci autonomního odborného prostoru. V Encyklopedii jsou formulovány odborné vědomosti, které se prosazují ve vědeckém diskursu počátkem 20. století a odpovídají novému odbornému etalonu a odborným vědomostem učitelů národní školy, přičemž se skládají někdy ze zdánlivě protikladných prvků. Jsou v ní popisovány proudy a hnutí pozitivistické orientace zdůvodňující moderní vědeckost, stejně jako snahy hygienického diskursu, dále výsledky experimentální pedagogiky a pedopsychologických studií. Vedle toho se dále objevují společensky ostře formulované rétorické prvky zdánlivě protikladné ideologie reformy života a reformní pedagogiky. Tyto dobové snahy tvoří společně základ nových vědomostí učitelů národní školy, jejich etických očekávání a jejich kompetence.

V tomto procesu konstrukce vědění daného oboru dostává myšlenka všeobecné platnosti záchrany reformy života silný normativní obsah, který získává silnou pedagogickou orientaci a objevuje se jako metafora záchrany dítěte. Takové vědění má zabezpečit ideologické pozadí žádoucí odborné pedagogické práce, která má pozitivní emoční náboj. Je konstruováno ve vztahu k nové vědeckosti, k významu dětských studií, které se zakládají na empirických měřeních – hodnoceních (výzkum výkonu, pozornosti a vybavování), popřípadě s ohledem na empirické principy pedagogiky. Diskurs o hygieně, který se objevuje v 19. století, ovlivnil procesy konstrukce vědomostí učitelů ze dvou směrů. Objevuje se v něm implicitním způsobem základní potřeba účinného pracovního výkonu moderní evropské společnosti, která zdůrazňuje zvládnuté a kontrolované lidské tělo, popř. tělesné a du-

ševní zdraví. Škola musí v procesu institucionalizace – za pomoci pokroku ve zdravotnictví – posilovat tělesnou a duševní ochranu dítěte a stanovit si za úkol zabezpečit zdravotní a morální ochranu žáků.

Podle vlastní definice Encyklopedie je odborník národní školy klíčovou postavou při realizaci očekávaných úkolů, které byly dříve popsány v odborném diskursu. Ideologické a etické motivy nových odborných vědomostí, které se v té době vytvářejí, jsou podpořeny motivem záchrany, který je reflektován různými pedagogickými reformními hnutími a pochází z rétorických prvků reformy života. Předpoklad výsledku „záchrany dítěte“ není jen posláním, ale opírá se o znalosti o dítěti, které jsou vědecky zdůvodněny a spočívají na empirické psychologii a pedagogice, popř. na pedopsychologických studiích.

Liteartura

BOURDIEU, P. *A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről*. Budapest, 2002.

DEPAEPE, M. *Zum Wohl des Kindes? Pädologie, pädagogische Psychologie und experimentelle Pädagogik in Europa und den USA, 1890-1940*. Weinheim: WSV, 1993.

GERGELY, A. (ed.). *Magyarország története a 19. században*. Budapest: Osiris, 2003.

HOPF, C. *Die experimentelle Pädagogik. Empirische Erziehungswissenschaft in Deutschland am Anfang des 20. Jahrhunderts*. Bad Heilbrunn: Klinkhardt, 2004.

KASPER, T. Das Völkische – das Ende der Aufklärung oder der Anfang der Ideologie. In Kurbacher, F. A.; Novotný, K.; Wendt, K. *Aufklärung durch Erinnerung*. Würzburg: Königshausen – Neumann, 2007, s. 23–32.

KÖRÖSI, L., SZABÓ L. (ed.). *Az elemi népoktatás enciklopédiája. Band 1*. Budapest: Franklin, 1911.

KOST, F. Die „Normalisierung“ der Schule. Zur Schulhygienebewegung in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. *Zeitschrift für Pädagogik*, 1983, roč. 30. s. 769–782.

KÖTE, S. *Egy útmutató pedagógus*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1983.

NÉMETH, A. *A magyar tanítóképzés története*. Zsámbék: ZSTF, 1990.

NÉMETH, A. *A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete*. Budapest: Osiris Kiadó, 2002.

- NÉMETH, A. A magyar pedagógus professzió kialakulásának előtörténete a 18. században és a 19. század első felében. *Pedagógusképzés*, 2005, č. 2, s. 17–32.
- NÉMETH, A. A modern középiskolai tanári és tanítói szakmai tudástartalmak kibontakozásának történeti folyamatai. *Pedagógusképzés*, 2007, č. 1–2, s. 5–26.
- OELKERS, J. Psychologie, Pädagogik und Schulreform im 19. Jahrhundert. In Sarasin, P., Tanner J. *Physiologie und industrielle Gesellschaft. Studien zur Verwissenschaftlichung des Körpers im 19 und 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main, 1998, s. 245–285.
- REYER, J. *Alte Eugenik und Wohlfahrtspflege. Entwertung und Funktionalisierung der Fürsorge vom Ende des 19. Jahrhunderts bis zur Gegenwart*. Freiburg, 1991.
- ROMSICS, I. *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris Kiadó, 2000.
- SARASIN, P. *Reizbare Maschinen. Eine Geschichte des Körpers 1765–1914*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch, 2001.
- SARASIN, P., TANNER J. (ed.). *Physiologie und industrielle Gesellschaft. Studien zur Verwissenschaftlichung des Körpers im 19. und 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main, 1998.
- STOSS, A. M. Zwischen Emphase, Kritik und Methodenbewusstsein: Schulhygiene, Medizin und wissenschaftliche Pädagogik im deutschen Kaiserreich. *Paedagogica Historica. International Journal of the History of Education*, 1998, č. 3, s. 561–581.
- STOSS, A. M. *Pädagogik und Medizin. Ihre Beziehungen in „Gesundheitsziehung“ und wissenschaftlicher Pädagogik 1779–1933*. Weinheim: WSV, 2000.
- TENORTH, H.-E. Verbesserung des Argumentierens in der Pädagogik durch Argumentationsanalysen. In Paschen, H., Wigger, L. *Pädagogisches Argumentieren*. Weinheim: WSV, 1992, s. 357–375.

Kontaktí adresa

Prof. Dr. András Németh
Eötvös Loránd University
e-mail: nemeth.andras@ppk.elte.hu